

پژوهش

مکانی برای با هم بودن

بررسی ابعاد مشکلات

دانش آموزان

در مدارس شبانه روزی

محسن قربانی

معاون پرورشی و تربیت بدنی اداره آموزش و پرورش
شهرستان مانه و سملقان

شهادت قربانی

دبیر علوم اجتماعی
شهرستان مانه و سملقان

عکس: ابراهیم مطاعی -
ششمین جشنواره
عکس رشد

طرح مسئله

مدرسه شبانه‌روزی، در عین اینکه تجربه‌ای نو و برای بسیاری از دانش‌آموزان منحصربه‌فرد است، اما با مشکلات متعددی روبه‌روست و دانش‌آموزان آن از پاره‌ای مسائل رنج می‌برند؛ به‌گونه‌ای که کیفیت آموزشی و تحصیلی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و حتی برخی از آن‌ها را با مشکلات و مسائل عاطفی و اجتماعی مواجه می‌کند. یکی از گام‌های مهم در برخورد با مدرسه‌های شبانه‌روزی، شناسایی مشکلات و انواع و گستردگی آن‌ها از دیدگاه دانش‌آموزان و دست‌اندرکاران به‌عنوان یک گام مهم و اساسی برای مواجهه و تصمیم‌گیری در جهت رفع یا تخفیف این مشکلات است.

ملاحظات نظری

در بیشتر نظریه‌ها مشکلات دانش‌آموزان را فرایندی یکطرفه در نظر گرفته‌اند که بیرون از فرد و توسط نهادها و ساختارهای اجتماعی بر او وارد می‌شوند و فرد نقش منفعلانه‌ای در این بین ایفا می‌کند.

بر اساس نظریه ساختاربنندی گیدنز، مشکلات دانش‌آموزان در خوابگاه با برقراری رابطه‌ای دیالکتیکی و متقابل بین عوامل جامعه‌پذیرکننده و فرد جامعه‌پذیر، نه فقط دانش‌آموز را، بلکه مدرسه و خانواده و کسانی را که در تماس با دانش‌آموز هستند نیز درگیر می‌کنند. یعنی همانطور که دانش‌آموز از ساختار تأثیر می‌پذیرد، به‌طور متقابل بر آن تأثیر نیز می‌گذارد. به عبارت دیگر، مدرسه و دانش‌آموز مشکلات را خلق می‌کنند و مشکلات نیز دانش‌آموز و مدرسه را تحت تأثیر قرار می‌دهند. الگوواره (پارادایم) دوجهرانی شدن به دو نوع جهان در فضای زندگی روزمره امروز ما انسان‌ها قائل است: جهان اول، جهان واقعی که همان مدرسه، خوابگاه و خانواده است و دانش‌آموزان این جهان را تجربه می‌کنند. جهان دوم جهان مجازی است که عمر آن به بیش از چند دهه نمی‌رسد. این جهان نتیجه انقلاب فناوری ارتباطی و اطلاعاتی و ساخته دست انسان است. اثرات متقابل (دیالکتیک) این دو فضای جهانی بر زندگی انسان‌ها، مهم‌ترین دغدغه امروزه و آینده ما را شکل می‌دهد.

روش تحقیق

با توجه به موضوع و هدف تحقیق، این بررسی در زمره تحقیقات کیفی و از نوع بررسی تجربه زیسته است که به روش مصاحبه عمیق صورت پذیرفته است.

جامعه و نمونه آماری: جامعه آماری کلیه دانش‌آموزان

چکیده

بررسی ابعاد مشکلات دانش‌آموزان خوابگاهی دختر و پسر دوره‌های متوسطه ۱ و ۲، به دلایل واقع‌شدن در مرحله حساس رشد شخصیتی و ضرورت پاسخگویی به انتظارات این مرحله، اهمیتی ویژه دارد، زیرا هرگونه مداخله نیازمند شناخت این چالش‌هاست. بر این اساس و با هدف بررسی ابعاد مشکلات دانش‌آموزان مدرسه‌های شبانه‌روزی، نمونه‌ای از دانش‌آموزان مسئولان مدرسه‌های مذکور در استان خراسان شمالی انتخاب شدند و با نگاه روش‌شناختی کیفی، تلاش شد به درکی عمومی از موضوع و درک عمیق‌تر از تجربه‌های زیسته دانش‌آموزان خوابگاهی دست یافته شود. در این زمینه، دو نظریه ساختاربنندی و دوجهرانی شدن به‌عنوان پشتوانه‌های نظری تحقیق انتخاب شدند. نمونه منتخب شامل ۲۳ نفر با ترکیبی از دانش‌آموزان، مدیران و سرپرستان مدرسه‌های مربوطه، به روش نمونه‌گیری داوطلبانه برگزیده شدند. اطلاعات با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و روش کدگذاری و استخراج مضمون‌های اصلی و فرعی تحلیل شدند. یافته‌ها نشان دادند، چهار مضمون اصلی و سیزده مضمون فرعی به‌عنوان ابعاد مشکلات شناخته شدند که چهار مضمون اصلی عبارت‌اند از: «چالش‌های علی مربوط به کیفیت زندگی، چالش‌های زمینه‌ای مربوط به منابع و امکانات، راهبرد عملی مربوط به بعد نظارتی، و پیامدهایی که به چالش برای سرپرست، دانش‌آموز و آشپز در مدرسه منجر می‌شوند. با شناخت این چهار بعد اصلی چالش‌های موجود، لازم است در راستای کاهش یا از بین بردن مشکلات مربوطه، تدبیر جدی و عالمانه، به صورت کاربردی، در نظر گرفته و پیاده شود.

انجام شده در این پژوهش، تلاش شد کدگذاری انجام شده ارزیابی شود.

یافته‌ها

چنانچه بیان شد، در این پژوهش ۲۳ نفر از افراد صاحب‌نظر در حوزه دانش‌آموزان مراکز شبانه‌روزی مشارکت داشتند که از گروه‌هایی به این شرح انتخاب شده بودند:

۱. سرپرستان و کمک‌سرپرست مرکز شبانه‌روزی؛
۲. مدیر دبیرستان‌های مراکز شبانه‌روزی؛
۳. دانش‌آموزان.

کدگذاری داده‌ها

اطلاعات به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها، برای تجزیه و تحلیل کدگذاری شدند. این مطالعه با سه رویکرد انجام یافت:

۱. کدگذاری باز؛
۲. کدگذاری محوری؛
۳. کدگذاری انتخابی.

کدگذاری باز داده‌ها:
کدگذاری باز از نظر اشبیگل (۱۹۹۴) عبارت است از فرایند خردکردن داده‌ها به واحدهای مفاهیم به‌عنوان یک قاعده. این فرایند با مکتوب‌سازی مصاحبه آغاز و پس از آن با تحلیل خط به خط متن حاصل انجام می‌شود. تلاش بر این بوده است که نکات کلیدی و مورد تأکید مشارکت‌کنندگان از مصاحبه‌ها استخراج شود. این نکات ۱۱۰ کد را تشکیل می‌داد که در مجموع ۹۶۰ بار تکرار شده بودند.

کدگذاری محوری: طی کدگذاری محوری، بین طبقات اصلی و طبقات فرعی ارتباط برقرار می‌شود. در این مرحله، داده‌ها از طریق برقراری ارتباط بین طبقات به شیوه‌ای جدید کنار هم قرار می‌گیرند:

– شرایطی که سبب بروز وضعیت موجود ابعاد مشکلات شده‌اند (شرایط علی). عوامل و پدیده‌هایی در این بخش مورد توجه قرار گرفتند که از نظر تقدم زمانی و نیز شرایط الزام‌آوری، روی پدیده مورد مطالعه تأثیر علی داشته باشند.

– زمینه‌ای که وضعیت موجود مشکلات در آن نهفته است (شرایط زمینه‌ای). مشکلات باید با توجه کامل به ابعاد و ویژگی‌های نهادی و جامعه‌شناختی بررسی شوند که بستر ساز وضعیت موجودند.

– راهبردهایی که برای دستیابی به وضعیت مطلوب قابل اتخاذ هستند (راهبردهای عمل). کنش‌ها و فعالیت‌های اصلی

ساکن در خوابگاه‌های مدرسه‌های شبانه‌روزی استان خراسان شمالی بودند؛ تعداد ۱۱۵۱۷ دانش‌آموز در ۱۰۲ مدرسه شبانه‌روزی. نمونه‌های تحقیق از بین این مدرسه‌ها و با توجه به اصول نمونه‌گیری کیفی انتخاب شدند.

پس از انجام هشت مصاحبه با سرپرستان و صاحب‌نظران مدرسه‌های شبانه‌روزی و ۱۵ دانش‌آموز، تحلیل داده‌ها حاکی از اضافه‌نشدن اطلاعات جدید به داده‌های قبلی بود، چرا که درصد بالایی از داده‌های مستخرج از مصاحبه‌های آخر تکراری بودند. بنابراین، با انجام ۲۳ مصاحبه و رسیدن به حد اشباع نظری، به مصاحبه‌ها پایان داده شد.

ابزار اندازه‌گیری: برای گردآوری داده‌ها،

مصاحبه نیمه‌ساختار یافته، به همراه

ضبط صدا و یادداشت‌برداری

در عرصه صورت گرفت. در

مصاحبه نیمه‌ساختار یافته،

چارچوب پرسیدن سؤال

از مشارکت‌کنندگان تا

حدودی باز است، اما

بعضی سؤالات براساس

چارچوب مفهومی

مطالعه و مرور منابع

و تنظیم و هدایت

مصاحبه، از پیش

مشخص است.

تجزیه و تحلیل

داده‌ها: برای این کار

از روش خواندن یافته‌های

مهم و هم‌احساس شدن با افراد

شرکت‌کننده به‌منظور درک افراد و

استخراج جملات مهم در رابطه با پدیده مورد مطالعه،

دادن مفاهیم خاص به جملات استخراج‌شده، دسته‌بندی

مفاهیم و خوشه‌های به‌دست‌آمده، رجوع به مطالب اصلی

و مقایسه‌ای داده‌ها، توصیف پدیده مورد مطالعه و در نهایت

بازگردانی توصیف پدیده‌ها به شرکت‌کنندگان، برای بررسی

اعتماد‌پذیری نتایج به‌دست‌آمده، استفاده شد. سپس داده‌ها

کدگذاری و مضمون‌های اصلی و زیرمضمون‌ها استخراج شدند.

اعتبار نهایی داده‌ها نیز از طریق به‌نمایش گذاشتن مضمون‌های

اصلی و فرعی استخراج‌شده از دانش‌آموزان و صاحب‌نظران، از

طریق تماس‌ها و مکاتبات پی‌درپی مورد بررسی قرار گرفت.

پایایی داده‌ها: از این جهت باید نشان داد داده‌ها چگونه

گردآوری شده‌اند و کدگذاری، استخراج مفاهیم و انتخاب

طبقات چگونه صورت گرفته است. به منظور حصول اطمینان

از صحت انجام کار، نتایج کدگذاری به مصاحبه‌شوندگان ارائه

می‌شد. همچنین، چنان که بیان شد، پس از هر مصاحبه، الگوی

به‌دست‌آمده تا آن مرحله، به افراد ارائه می‌شد تا چنانچه تغییر

یا اصلاحی در نظر دارند، به منظور بررسی و اعمال ارائه کنند.

به علاوه، به‌منظور افزایش اطمینان از کیفیت و دقت کدگذاری

که می‌توانند در حل مشکلات دانش‌آموزان راهگشا باشند، مورد توجه قرار گرفتند.

پیامدهایی که با به‌کارگیری این راهکارها مورد انتظارند. پیامدهایی هستند که می‌توانند در پی اجرای فرایندها، اقدامات و راهبردهای لازم برای بررسی ابعاد مشکلات مراکز شبانه‌روزی اتفاق بیفتند.

کدگذاری انتخابی: مطابق با رویکرد استراوس و کوربین (۱۹۹۰) در کدگذاری انتخابی، نتایج گام‌های قبلی به کار برده شدند. مقوله اصلی انتخاب و به‌شکلی نظام‌مند به سایر مقوله‌ها ارتباط داده شد:

نتایج ارائه‌شده: در زمینه عوامل مرتبط با کیفیت زندگی، اظهارات یک دانش‌آموز: «تلویزیون نداریم، فرش و موکت‌های خوابگاه کثیف و پاره هستند. از نظر سرمایشی هیچ امکاناتی نداره.»

در حوزه شرایط زمینه‌ای؛ گفته‌های یکی از مدیران: «به علت دور بودن سرویس بهداشتی در مدرسه ما، دانش‌آموز دو بار نتوانست ادرار خود را نگه دارد.»

در زمینه چالش‌های نظارتی؛ نمونه‌ای از اظهارات دانش‌آموزان: «طبق قانون خوابگاه بیشتر درس می‌خوانیم.»

از نظر راهبردهای فرهنگی-اجتماعی؛ نمونه‌ای از صحبت‌های دانش‌آموزان: «دانش‌آموزان متأهل بیشتر با موبایل صحبت می‌کنند و عکس سلفی می‌گیرند.»

در زمینه چالش‌های رفتاری دانش‌آموزان؛ نمونه‌ای از عبارات دانش‌آموزان: «بعضی از بچه‌ها زیاد با همدیگر صمیمی هستند.»

بحث و نتیجه‌گیری: مضمون اصلی پژوهش (بررسی ابعاد مشکلات مراکز شبانه‌روزی) با عنوان چالش کیفیت زندگی (برخورداری نامناسب از امکانات) بیشتر در زمره مشکلات علی دانش‌آموزان مراکز شبانه‌روزی قابل طرح هستند. بر اساس تفسیر و تحلیل تجربه‌های دانش‌آموزان، سرپرستان و مدیران مدرسه‌ها، معلوم شد که ضعف در برخورداری از امکانات مربوط به کیفیت زندگی و چالش‌های ارتباطی، از مهم‌ترین زمینه‌ها در بررسی ابعاد مشکلات مدرسه‌های شبانه‌روزی دختر و پسر خراسان شمالی هستند.

چالش‌های مربوط به شرایط زمینه‌ای، بعد دیگری از مضمون اصلی به‌دست‌آمده از پژوهش حاضر بود. بر اساس یافته‌های پژوهش، ضعف رفتاری و ارتباطی فردی و اجتماعی دانش‌آموزان از یک سو، و تلاش برای جلب توجه و خودنمایی از طریق الگوهای متعددی که بتوانند خلأ حاصل از هویت منسجم فردی را بهبود بخشند، از سوی دیگر، به آسیب مهمی در مهارت‌های اجتماعی تبدیل شده است.

از مضمون‌های اصلی این پژوهش به راهبرد عمل ارجاع داده شد که حوزه راهبرد نظارتی، فرهنگی و اجتماعی و آموزش به سرپرستان و مدیران را در بر می‌گرفت. بر اساس مدل مستخرج از این پژوهش، جامعه ایران شرایط و اقتضائاتی را دارد که مختص خود آن است. بدین ترتیب، دستیابی به وضعیت مطلوبی که برای ابعاد مشکلات دانش‌آموزان قابل ترسیم است، نیازمند راهبردها و سازوکارهای خاص این نظام منحصر به فرد است. آموزش به

مدیران و سرپرستان جنبه‌ای اساسی در مجموعه راهبردهاست. در نهایت، پیامدها به‌عنوان جنبه دیگری از چالش‌های مدرسه‌های شبانه‌روزی تشخیص داده شدند. مشکلات می‌توانند پیامدهای منفی برای اجتماع، خانواده و آموزش و پرورش به‌دنبال داشته باشند. اکثر این نتایج و پیامدهای منفی هستند که می‌توانند بیانگر عدم استفاده مطلوب از خوابگاه باشند. چالش‌های رفتاری سرپرست، از قابل توجه‌ترین پیامدهایی است که مورد اشاره قرار گرفته بود. بر اساس تجربه‌های دانش‌آموزان، سرپرستان و مدیران مدرسه‌ها، چالش‌های رفتاری سرپرست به صورت مشکلاتی در برقراری روابط صمیمانه با دانش‌آموزان و بی‌اعتمادی و عدم پذیرش نسبت به آن‌ها و همچنین در مهارت‌های کنترل خشم و استرس مشهود است. یکی از نگرانی‌هایی که در پاسخ‌های شرکت‌کنندگان مربوط به عدم اعتماد و پذیرش سرپرست از سوی دانش‌آموزان وجود داشت، شکل‌گیری دیدگاه کلی بی‌اعتمادی در دانش‌آموزان بود. در تبیین ضعف مهارت‌های کنترل خشم و استرس سرپرست مراکز شبانه‌روزی، به دفعات اشاره شد که آستانه تحمل سرپرستان، به‌ویژه در سال‌های اخیر، به‌طور چشمگیری کاهش یافته است؛ به طوری که توانایی مقاومت در برابر هرگونه ناکامی یا نظر مخالف با نظر و رفتار خود را با پر خاشگیری و تنش پاسخ می‌دهد. آموزش برای کسب مهارت حل مسئله در تبیین این چالش‌ها باید مدنظر قرار گیرد. پیشنهاد می‌شود آموزش و پرورش ضمن رایزنی با نهادهای تصمیم‌گیرنده، در صدد احیای رشته‌ای بر این مبنای دانشگاه‌ها برآیند.

محدودیت‌ها و ملاحظات: برخی از این محدودیت‌ها به صورت عمومی در تحقیقات وجود دارند؛ مثل کمبود منابع مالی یا وقت و زمان‌بندی کم. اما برخی محدودیت‌های ویژه‌تر نیز در این تحقیق وجود داشتند. یک مورد آن به روش تحقیق مطالعه برمی‌گردد. از آنجا که روش مورد استفاده در این پژوهش به صورت کیفی و بر اساس راهبرد داده‌بنیاد بود که در آن پژوهشگر خود به تحلیل داده‌ها پرداخته، ممکن است، نتایج حاصل پایایی لازم را نداشته باشند و پژوهشگران دیگر به نتایج مشابه دست نیابند. مشکل دیگر در حوزه تعمیم نتایج و میزان تعمیم‌پذیری یافته‌های این تحقیق در موارد مشابه دیگر یا حوزه جغرافیایی متفاوت است.

منابع

- تامپسون، ج. (۱۳۸۰). رسانه‌ها و مدرنیته: نظریه اجتماعی رسانه. ترجمه مسعود اوحدی. نشر سروش. تهران.
- عاملی، سعیدرضا (۱۳۸۲). دوجهانی شدن و جامعه جهانی اضطراب. نامه علوم اجتماعی. شماره ۲۱.
- گال، مردیت، والتر بورگ و جویس گال (۱۳۸۲). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی. جلد اول. ترجمه احمدرضا نصر و دیگران. انتشارات دانشگاه شهید بهشتی. تهران. چاپ اول.
- گیندنز، آنتونی (۱۳۸۴). مسائل محوری در نظریه اجتماعی. محمد رضایی. انتشارات سعادت. تهران.
- Corbin, Juliet and Strauss, Anselm. (1990), Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluation Criteria, Qualitative Sociology, Vol. 13, No. 1.
- Lincoln, Y.S. and E.G.Guba 1985. Naturalistic Inquiry. Beverly Hills, CA: sage.
- Maxwell, J. A. (1996). Qualitative research design: An interactive approach. Thousand Oaks, CA: Sage.